

УДК 349.422.3(477)

В.М. КОРНІЄНКО, канд. юрид. наук,
доц., Національний університет «Юридична ака-
демія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Ключові слова: аграрний ринок, біржовий кон-
тракт, аграрний фонд, сільськогосподарська
продукція

Продовольча безпека держави тісно пов'язана з забезпеченням стабільності в функціонуванні аграрного ринку України, високим та якісним рівнем виробництва сільськогосподарської продукції. Збут сільськогосподарської продукції на території України і на зовнішньому ринку, захист економічних інтересів аграрного товаровиробника залежить від чітко налагодженої інфраструктури аграрного ринку, головною ланкою якого є аграрна біржа.

Слід зазначити, що дослідження суспільних відносин у сфері правового регулювання аграрного ринку України становило значний науковий інтерес, зокрема, у працях таких професорів, як В.З. Янчук, А.М. Статівка, Н.І. Тітова, О.М. Сохацька. Відповідно, й мета статті: дослідити питання правового регулювання аграрного ринку нашої держави. Новизною роботи є пропозиції з розробки єдиної концепції розвитку біржової діяльності в Україні та вдосконалення нормативно-правової бази в цій галузі.

Як відомо, Закон України від 24.06.2004 року «Про державну підтримку сільського господарства України» трактує аграрний ринок: це сукупність правовідносин, які регулюють порядок укладення та виконання цивільно-правових договорів стосовно сільськогосподарської продукції.

До аграрного ринку необхідно включити біржовий ринок сільськогосподарської продукції, оптові та оптово-роздрібні ринки

сільськогосподарської продукції, фірмові крамниці сільськогосподарських підприємств, аукціони, виставки та ярмарки сільськогосподарської продукції.

Біржовий ринок нашої держави пройшов складний шлях становлення і розвитку. Торгівля на біржі започаткована в Україні в 1796 році з відкриттям Одеської товарної біржі та у 1834 році – Кременчуцької. Ці роки і вважаються початком біржового руху. На біржах невеличкими партіями продавалися зернові культури.

В кінці XIII – на початку XIX століття активізувалась біржова діяльність. Відкрилося 11 бірж по торгівлі окремими видами сільськогосподарської продукції. Такими, як хліб, овочі, фрукти, вино, м'ясо та інші. Найбільший товарообіг був у Київської товарної біржі, що торгувала цукром, та у Миколаївської хлібної і Одеської зернової.

В період Жовтневої революції, першої світової війни біржова діяльність затихла і відродилася в 20-ті роки минулого століття. Але торгівля вже велася різними товарами-одягом, годинниками, бакалією.

Під час проведення колективізації біржі знов припинили свою діяльність. І вже коли Україна стала незалежною державою при допомозі Уряду шляхом прийняття концепції розвитку аграрного ринку країни, відповідних Указів Президента України з цих питань, оновились роботи бірж. Утворювалися біржі різні за структурою з різними учасниками, правилами торгівлі. Слід зазначити, що організація біржової торгівлі пішла не зовсім правильним шляхом. По-перше, торги здійснювалися дрібними партіями, і ця практика існує до теперішнього часу, здебільшого товарні біржі виступали посередниками в таких торгах. По-друге, обласні державні адміністрації фактично звівчили біржову роботу, гальмуючи відвантаження отриманого урожаю по форвардним угодам. Держава в цю ситуацію не втручалася, і довіра до аграрної біржі, як до гуртового розподільника виробленої господарської продукції була сильно підірвана.

Незважаючи на таку несприятливу ситуа-

цією, біржова діяльність в Україні розвивається завдяки зусиллям найпотужніших бірж, таких, як Київська універсальна товарна біржа, Київська біржа «Десятинна», Українська аграрна біржа, Донецька товарна біржа, Харківська товарна біржа, Одеська товарна біржа, Маріупольська універсальна товарна біржа, Придніпровська товарна біржа (м. Дніпропетровськ).

Зазначені біржі проводять торги, укладаючи угоди із традиційними біржовими товарами, а також аукціони з продажу військового майна, нерухомості, транспорту, поряд з цим надаються додаткові послуги інформаційного характеру, стосовно кон'юнктури ринку, проводяться аукціони по продажу промислових товарів, сільськогосподарської продукції, об'єктів приватизації, надаються юридичні, інформаційні, консультативні послуги, виконується рекламно-видавнича діяльність.

Такий широкий спектр непритаманних біржі послуг свідчить про те, що біржові стосунки в Україні носять посередницький характер. Ця ситуація склалася завдяки недосконалості нормативно-правової бази. Хоча необхідно констатувати, що в нашій державі прийнята ціла низка законів та підзаконних актів стосовно створення та діяльності товарних бірж. Це Закони «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 року [1], «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 року [2], «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.09.2009 року [3], Постанови Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції» від 05.08.1997 року [4], «Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для нього матеріально-технічних ресурсів» від 19.10.1999 року [5], «Про аграрний фонд» від 06.07.2005 року [6], Указ Президента України «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» від 08.08.2002 року [7].

Безпосередньо Аграрна біржа утворилась згідно з Постановою Кабінету Міністрів

України «Про створення аграрної біржі» від 26.12.2005 року № 1285 [8], цією ж Постановою уряду затверджено статут аграрної біржі, відповідно до якого метою створення аграрної біржі є підвищення рівня продовольчої безпеки держави, надання біржових послуг господарюючим суб'єктам шляхом укладення біржових контрактів стосовно сільськогосподарської продукції.

Головне завдання Аграрної біржі полягає в належній організації біржових торгів сільськогосподарською продукцією, товарними деривативами, вивчення кон'юнктури аграрного ринку, надання послуг по формуванню ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію, надання консультацій та послуг, необхідних для здійснення аграрним фондом товарних, фінансових інтервенцій з метою утримання рівня мінімальних або недопущення введення максимальних закупівельних цін об'єктів державного цінового регулювання; надання послуг по розповсюдженню інформації та рекламної літератури (біржові бюлетені, довідники); сприяння інформатизації, навчанню та підвищенню кваліфікації працівників біржі [9, с.21].

Аграрна біржа наділена такими правами; встановлювати обов'язкові для виконання всіма членами біржі Правила біржової торгівлі; регулювати розмір вступних і періодичних внесків для учасників біржових торгів; установлювати та справляти плату за реєстрацію біржових контрактів; приймати міри по застосуванню штрафних санкцій за порушення чинного законодавства України, регулюючого біржову діяльність; створювати регіональні відділення біржі та затверджувати положення про них; розробляти на основі діючих нормативних актів власні біржові стандарти, біржові контракти; передавати право укладати від імені біржі контракти іншим товарним біржам; зупиняти проведення біржових торгів при наявності певних порушень законодавства про біржову діяльність; вносити до органів державної влади конкретні пропозиції по покращенню біржової торгівлі [10, с.17].

Крім прав у аграрній біржі існують і обов'язки: створення необхідних умов для проведення біржових торгів; застосовуючи принципи рівноправності сторін, недопущення дискримінації учасників біржової торгівлі; впровадження справедливої цінової політики; дотримання вимог чинного законодавства України, статуту біржі, Правил біржової торгівлі, рішень органів управління біржі; вивчення та розповсюдження кон'юнктури ринку біржової продукції.

Порядок проведення біржових торгів сільськогосподарською продукцією на аграрній біржі регулюється статутом Аграрної біржі та правилами біржової торгівлі на аграрній біржі, затвердженими наказом Аграрного фонду від 01.07.2010 року, відповідно до яких учасниками біржових торгів являються брокери фізичні особи, зареєстровані на біржі), обов'язані виконувати доручення членів біржі під час проведення біржових у операцій, відшуковуючи контракти, подаючи здійснені операції на реєстрацію біржею; біржові маклери(працівники біржі безпосередньо здійснюючі торги, фіксуючі усну згоду брокерів на укладення певної угоди на відповідних умовах). Біржові торги проходять у торговому залі біржі. Для кожної групи сільськогосподарської продукції біржа визначає конкретне місце у торговому залі біржі. Брокери зобов'язані подати замовлення на участь в біржовій торгівлі конкретної сільськогосподарської продукції. З урахуванням замовлення складається бюлетень купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції, якість якої повинна відповідати державним стандартам. Ціна на сільськогосподарську продукцію формується вільно, з урахуванням попиту та пропозиції, що склалися на момент проведення біржових торгів. Якщо має місце наявність декількох покупців, брокери проводять конкурентний торг в сторону збільшення ціни цієї продукції. По досягненню узгодженості між брокерами проводиться реєстрація біржового контракту.

На аграрній біржі можуть укладатися такі угоди:

– спотові, передбачаючи негайну (від 1 до 30 днів) взаємну передачу прав та обов'язків щодо реальної сільськогосподарської продукції;

– форвардні, коли має місце відстрочка (від 30 до 360 днів), взаємної передачі прав та обов'язків що до реальної сільськогосподарської продукції;

– ф'ючерсні, які фіксують взаємну передачу прав та обов'язків, стосовно стандартного контракту;

– опціонні, при укладанні котрих має місце поступка прав на майбутню передачу або набуття прав і обов'язків щодо реального товару, стандартного контракту;

– форвардні контракти засвідчують зобов'язання особи придбати у майбутньому, або продати у майбутньому товари, кошти, цінні папери у відповідний час, на узгоджених умовах та цінами що існували під час підписання цього форвардного контракту.

Ф'ючерсні контракти засвідчують зобов'язання придбати товари, кошти, цінні папери у відповідний час на відповідних умовах у майбутньому за цінами, існуючими на момент виконання сторонами контракту, взятих на себе зобов'язань. Опціонні контракти закріплюють право придбання або продажу товарів, коштів, цінних паперів на узгоджених умовах у майбутньому за цінами, які існували на час укладення цього опціонного контракту або на час придбання за рішенням сторін такого контракту.

Вищезазначені контракти відносяться до деривативів. Деривативом є стандартний документ, що засвідчує право (зобов'язання) придбати (продати) товари, кошти, цінні папери у майбутньому на умовах, визначених цим документом. Правила випуску, обігу товарних деривативів встановлюються органом, котрий регулює діяльність аграрної біржі. Стандартну форму деривативів, порядок їх випуску та обігу визначає чинне законодавство України.

Оплату укладених біржових контрактів здійснюють безпосередньо через біржу. При невиконанні умов контракту винна сторона сплачує штрафні суми на користь біржі та

потерпілої сторони в розмірах, визначених біржовим комітетом. При виникненні в процесі біржової діяльності спорів їх вирішення в залежності від компетенції може здійснюватися дирекцією біржі, біржовим комітетом, біржовим арбітражем, або загальними зборами членів біржі.

Перші товарні біржі виникли в середині XV століття в Ліоні та Тулузі, пізніше і в Англії. В Японії перша біржа зареєстрована в 1730 році, організована вона була для торгівлі рисом, а перша зернова біржа з'явилася в США в 1948 році.

Розвиток суспільних відносин накладав відбиток на вдосконалення біржової діяльності. В 1720 році на Амстердамській біржі була введена торгівля за ф'ючерсними контрактами, з'явилися перші цінні папери в вигляді акцій. Така система роботи товарних бірж почала швидко розповсюджуватись. Її запровадили на Нью-Йоркській, Чиказькій та інших біржах США. Саме американські біржі значно удосконалили ф'ючерсні контракти, втіливши стандарти якості продукції, розміри партії товарів, місце та терміни його доставки.

Ф'ючерсні контракти дуже позитивно вплинули на зникнення відмінностей між видами бірж і сприяли появі лише ф'ючерсних бірж, де торгівля проводилась тільки за ф'ючерсними угодами, або універсальних бірж, де операції здійснювались і за ф'ючерсними угодами, а також за іншими біржовими активами. Така ситуація значною мірою посприяла збільшенню товарообігу на біржах, втіленню нових біржових операцій – це торгівля валютою, банківськими відсотками, іпотекою, індексами цін.

Подальший розвиток біржової торгівлі дозволив втілити в життя новий вид біржових угод – опціон, який надав можливість покупцеві володіти правом купівлі за вигідною ціною необхідного товару у відповідний момент.

На таких умовах ведеться торгівля сільськогосподарською продукцією, дорогоцінними кольоровими металами, паливно-мастильними матеріалами.

Найвідомішими та впливовішими є наступні біржі: Лондонська міжнародна фінансова біржа, на якій проводяться торги овочевою продукцією, олійними культурами, кавою, какао, соєю, цукром; Лондонська біржа металів-одна із провідних установ в торгівлі кольоровими металами; Нью-Йоркська товарна біржа здійснює торговельні операції в галузі сировинних ресурсів; Чиказька торгова біржа веде торгівлю зерновими культурами, соєвими бобами, олією, дорогоцінними металами; Чиказька товарна біржа укладає контракти на продаж великої рогатої худоби, іноземної валюти, пиломатеріалів; Токійська фінансова ф'ючерсна біржа та Токійська товарна біржа торгують бобами, бавовною, каучуком, цукром, штучним шовком, насінням сої.

На сучасному етапі біржова діяльність в Україні знаходиться на значно нижчому рівні, ніж в розвинених країнах Європи. Для зміни цієї ситуації в кращу сторону необхідно:

- розробити єдину концепцію розвитку біржової діяльності в Україні;
- вдосконалити нормативно-правову базу в цій галузі;
- забезпечити на державному рівні виконання біржових зобов'язань.

Наведення порядку в біржовій діяльності в Україні сприятиме цивілізованому розвитку аграрного сектора виробництва, створенню прозорих і взаємовигідних відносин між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції, зробить українського аграрного товаровиробника конкурентоспроможним на світовому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» : від 24.04.2004 р., № 1877-IV // ВВР України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
2. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» : від 04.07.2002 р., № 37-IV // ВВР України. – 2002. – № 35. – Ст. 258.
3. Закон України «Про оптові ринки сіль-

ського господарської продукції» : від 25.06.2009 р., № 1561-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції» : від 05.08.1997 р., № 848 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-97-%D0%BF>.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для нього матеріально-технічних ресурсів» : від 19.10.1999 р., № 1928 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1928-99-%D0%BF>.

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» : від 06.07.2005 р., № 543 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/543-2005->

п.

7. Указ Президента України «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» : від 08.08.2002 р., № 694/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/694/2002>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення аграрної біржі» : від 26.12.2005 р., № 1285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-%D0%BF>.

9. Сохацька О. М. Біржова справ : підручник / Сохацька О. М. – 2-ге вид. змін, й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, К. : Кондор, 2008. – 632 с.

10. Соловійов А. В. Проблемні питання правового регулювання участі держави у біржових відносинах / А. В. Соловійов // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 107–112.

Корнієнко В. М. Деякі питання правового регулювання аграрного ринку України / В. М. Корнієнко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 248–252 [Електронний ресурс].

Аналізується стан вітчизняної біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією порівняно із світовим досвідом в цій галузі. Вносяться пропозиції по вдосконаленню біржової діяльності в аграрному секторі виробництва шляхом розробки єдиної концепції розвитку біржової діяльності в Україні та вдосконалення нормативно-правової бази.

***

Корниенко В.Н. Некоторые вопросы правового регулирования аграрного рынка Украины

Анализируется состояние отечественной биржевой торговли сельскохозяйственной продукцией в сравнении с мировым опытом в этой отрасли. Вносятся предложения по усовершенствованию биржевой деятельности в аграрном секторе производства путем разработки единой концепции развития биржевой деятельности в Украине и усовершенствования нормативно-правовой базы.

***

Kornienko V.M. Some Issues of Agrarian Market Control in Ukraine

The status of agricultural products exchange trading in Ukraine as opposed to the international practices in this field analyses. The author proposes to develop the exchange activity in agriculture by developing a unified concept of improving exchange activity in Ukraine and updating its legislative regulations.